

Streszczenie

Książka jest kontynuacją publikacji pt. *Problemy literatury i kultury modernizmu w Europie Środkowo-Wschodniej* (1867–1918), t. 1–3, wydanej w 2017 roku, wyrasta bowiem z tego samego projektu badawczego. Metaforyczny podtytuł – *Coraz szersze marginesy* – ma znaczenie co najmniej trojaki. Po pierwsze, autorzy książki opisują i analizują zjawiska, które znajdowały się dotąd na poboczu głównego pola zainteresowań historyków literatury i polskich badań nad modernizmem w ogóle. Po drugie, idą tropem modernistycznych redefinicji kultury europejskiej, które zasadniczo zmieniały widzenie jej „centrum” i „peryferii”. Po trzecie w końcu, bliżej przyglądają się tu literaturze popularnej, spychanej często w badaniach nad polskim modernizmem na margines.

Celem rozpoznania i analizy autorów tekstów zebranych w tym tomie jest także otwarcie badań nad Młodą Polską na szersze konteksty i nowe pytania. Wynikają one m.in. z wielośrodowiskowości epoki, dla której, poza najczęściej przywoływanym w literaturze przedmiotu Krakowem, ważna były Warszawa oraz Lwów. Autorzy książki, zgodnie z kierunkiem badań z ostatnich lat, czytają literaturę i kulturę Młodej Polski na sposób konstelacyjny, pokazując inspiracje płynące z różnych stron i działające na bardzo zróżnicowane środowiska artystyczne. Tę różnorodność, wynikającą z krańcowo często odmiennych doświadczeń polskich związanych z trójzaborowością, podsycił na przełomie XIX i XX wieku duch secesji, która szukała nowego języka kultury między „globalnym” a „lokalnym”.

Do rozpoznań na temat tych podziałów i ujęć powraca w niniejszym tomie Łukasz Książyk. Przypomina tu dyskusję o Europie Środkowo-Wschodniej toczoną w latach 80. ubiegłego stulecia przez Milana Kunderę i Josifa Brodskiego. Rekonstruując i podsumowując główny jej nurt, autor wyprowadza stąd obraz Europy Środkowo-Wschodniej jako figury melancholii. Palimpsestowy obraz modernistycznej „wspólnoty pytań” rysują w tomie zwłaszcza dwa teksty: Małgorzaty Vražić i Dawida Osińskiego. Pierwszy z nich pokazuje narodziny modernizmu chorwackiego i szukanie dłań języka, w którym dałoby się zawrzeć postulaty nowej sztuki i specyfikę kultury regionu. Z kolei Dawid Osiński w swoim obszernym studium rekonstruuje obraz Bałkanów w polskiej świadomości końca XIX wieku. Pytając po co i jak Polacy czytają wówczas bałkańską „lekcję” historii i polityki, autor analizuje teksty różnodyskursywne, takie jak relacje podróżnicze, artykuły prasowe, w końcu powieści. Przemiany charakterystyczne dla modernizmu pokazują też dwa szkice Izabeli Poniatowskiej poświęcone literaturze popularnej – przypominając literacki horyzont oczekiwań „mieszkańców masowej wyobraźni” w Europie Środkowo-Wschodniej, autorka m.in. pokazuje bohaterów „wędrujących” po różnych literaturach naszego obszaru. Przygody modernistów z literaturą popularną bardziej szczegółowo przedstawia drugi z artykułów tej samej autorki, poświęcony pierwszym polskim powieściom kryminalnym.

Trzy artykuły w tomie poświęcone zostały działaniu swoistych „warsztatów modernizmu”, jakimi były pisma, stowarzyszenia oraz instytucje kultury. Lena Magnone analizuje transnarodowy kobiecy modernizm w Europie Środkowej na przełomie XIX i XX wieku, wychodząc od tezy, że udział kobiet-autorek w modernizacji kultury w Europie Środkowo-Wschodniej jest wciąż niedoceniany i badawczo nierozpoznany. Autorka obejmuje swoją refleksją aktywność modernistek polskich, ukraińskich, czeskich, serbskich i węgierskich. Do tego grona można też na pewno zaliczyć Marylę Wolską, współtwórczynię projektu lwowskiego „Lamusa”, który analizuje Dominika Pękalska, pokazując periodyk jako dobrze wrośnięty w oczekiwania i ambicje

tego środowiska, wciąż nie dość mocno obecnego w badaniach nad Młodą Polską. Do życia literackiego i intelektualnego Lwowa wraca także Vira Neszew, pokazując polsko-ukraińskie spotkania naukowe. Autorka rekonstruuje tu obraz biblioteki „Ossolineum” jako miejsca kształtowania się wielonarodowościowego środowiska modernistycznego Lwowa. Było to także, jak wiadomo, środowisko filozofów oraz pierwszych polskich psychologów. Początki psychologii eksperymentalnej na Uniwersytecie Lwowskim Sylwia Borowska-Kazimiruk wpisuje w problematykę nowoczesnego widzenia.

Spotkania i dialogi międzykulturowe to na pewno ważny rys doświadczenia nowoczesności. Delphine Bechtel rozpoznaje ten fenomen na arcyciekawym (i mało znanym) przykładzie emigracyjnych losów żydowskich intelektualistów, którzy po rewolucji 1917 r. i pogromach na Ukrainie trafiają do Niemiec, przede wszystkim do Berlina. Migracja ta przyczyniła się do stworzenia ważnych ośrodków kultury modernizmu, zarówno w Europie, jak i w Stanach Zjednoczonych. Zaowocowała też literacko, jak pokazuje autorka analizując ważne powieści zapoznanych żydowskich pisarzy okresu międzywojnia.

Ewa Paczoska

Modernisms in Central-Eastern Europe. ***Ever wider margins***

Summary

The book is a continuation of the publication *The Problems of Literature and Culture of Modernism in Central Europe (1867–1918)*, Volumes 1–3, published in 2017, as it stems from the same research project. Its metaphorical subtitle – *Ever wider margins* – has at least a threefold meaning. Firstly, the authors describe and analyse phenomena, which until now were not of broad interest to literature historians and Polish researchers into modernism. Secondly, they follow modernist European culture redefinitions, which fundamentally changed its “centre” and “peripheries”. Thirdly, they look more closely at popular literature, which was often pushed onto the sidelines in the research on Polish modernism.

The authors of the analyses collected in this volume also aim to ask new questions and open new contexts in the research on Young Poland. They result from multiple environments of the period, for which not only Cracow, but also Warsaw and Lviv were of great importance. The authors, read literature and culture of Young Poland using a constellation method and showing inspirations derived from different sources and influencing varied artistic environments. This variety, resulting from very different Polish experiences connected with the partition of the country between three powers, was, at the turn of the 19th and 20th century fuelled by the secession movement, which searched for a new culture language between “global” and “local”.

In this volume, Łukasz Książyk returns to such divisions and approaches, recalling a discussion on Central Europe held in the 1980s between Milan Kundera and Joseph Brodsky. By reconstructing and summarising its main trend, the author perceives Central Europe as a melancholic figure. A palimpsest picture of modernist “question community” is drawn in two texts in the volume, written by Małgorzata Vražić and Dawid Osiński. The first shows the birth of Croat modernism and the search for its language, which could express demands of the new art and the specific nature of the region. Dawid Osiński in his study reconstructs the picture of the Balkans in Polish consciousness at the end of the 19th century. Asking why and how the Poles read the Balkan “lesson” in history and politics, the author analyses various types of discursive texts, such as travel accounts, press articles and novels. Two sketches devoted to popular literature by Izabela Poniatowska show the changes characteristic of modernism. The author recalls literary expectations of Central European “inhabitants of the mass imagination”, showing characters “wandering” across different literatures of the region. Modernist adventures with popular literature are described in more detail in the second article, dedicated to first Polish crime novels.

Three articles in the volume focus on the activities of so-called “modernist workshops”, such as journals, associations and cultural institutions. Lena Magnone analyses transnational female modernism in Central Europe at the turn of the 19th and 20th century, adopting a stance that participation of women writers in modernising culture in Central Europe is still underestimated and not recognised in the research. The author reflects on the activities of Polish, Ukrainian, Czech, Serb and Hungarian female modernists. One of them could be Maryla Wolska, a co-founder of “Lamus”, whose work is analysed by Dominika Pękalska. “Lamus” was an periodical, important for ambitions and expectations of Lviv environment, still not adequately present in the research on Young Poland. Vira Neszew explores literary and intel-

lectual life in Lviv, showing Polish-Ukrainian scientific meetings. The author reconstructs the activities of the Ossolineum Library, where the multinational environment of modernist Lviv developed. It was also the community of philosophers and the first Polish psychologists. Sylwia Borowska-Kazimiruk links the beginnings of experimental psychology at Lviv University with the problem of modern vision.

Intercultural meetings and dialogues are an important feature of experiencing modernism. Delphine Bechtel shows this phenomenon on a very interesting (and little known) example of Jewish intellectuals, who, after the 1917 revolution and the pogroms of the Jews in Russia, migrated to Germany and, especially to Berlin. This migration contributed to establishing important centres of modernist culture in Europe and the United States. It also bore literary fruit, as the author shows analysing important novels by renown Jewish writers of the interwar period.

Translated by Bożena Lesiuk